UOT 336.7

Aygün Tapdıq qızı MƏMMƏDOVA
Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin
“Maliyyə və bank işi” kafedrasının baş müəllimi
E-mail: akifrevan@mail.ru
https://doi.org/10.30546/4.71.73001.2025.004.358

BANK RİSKLƏRİNİN MÜASİR ŞƏRAİTDƏ İDARƏ OLUNMASI

Xülasə

Mövzunun aktuallığı: Müasir bank sistemi hər bir ölkənin milli iqtisadiyyatının vacib sahələrindən biridir. Azərbaycan Respublikasının bank sistemində əsaslı islahatlar həyata keçirilmişdir. Bank sistemi bazar iqtisadiyyatının tələbləri baxımından yenilənmişdir. Ölkədə maliyyə bazarlarının fəaliyyətinin təmin olunması kredit təşkilatlarının milli iqtisadiyyatın idarə edilməsində rolunun artmasına səbəb olur, maliyyə münasibətləri sistemində kreditin rolu da artmaqda davam edir.

Tədqiqatın məqsədi: “Bank risklərinin müasir şəraitdə idarə olunması” mövzusunda tədqiqat respublikada bank fəaliyyətində yaranan risklərin idarə olunması siyasətinin mahiyyətini müəyyən etməyə imkan verir.

Tədqiqatın metodologiyası: Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının, ölkədə fəaliyyət göstərən Kommersiya Banklarının, Dövlət Statistika Komitəsinin, Dünya Bankının, Beynəlxalq Valyuta Fondunun material və məlumatları, illik hesabatları, statistik məlumatları, bank riskləri ilə bağlı normativ-hüquqi aktları, həm də müxtəlif yerli və xarici iqtisadçı alimlərin fikirləri, iqtisadiyyata dair müxtəlif aktual qəzet və jurnalların məlumatları təşkil edir.

Tədqiqatın nəticələri bank sektorunda kredit risklərinin idarə olunması problemlərinin həlli istiqamətində səmərəli təkliflərin verilməsidir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi bankların risklərinin idarə olunması üzrə elmi-analitik tədqiqatdir.

Açar sözlər: Bazar iqtisadiyyatı, bank, risklər, kredit, valyuta, faiz, biznes.

Giriş

Müasir bank sistemi istənilən ölkənin milli iqtisadiyyatının ən mühüm sahələrindən biridir. Azərbaycanın bank sistemində müəyyən dəyişikliklər baş verib. Bank sisteminin bütün sahələri dəyişdirilib. Maliyyə bazarlarının yaradılması kredit təşkilatlarının milli iqtisadiyyatın idarə edilməsində rolunda əsaslı dəyişikliklər, iqtisadi münasibətlər sistemində kreditin rolunun artması deməkdir. Kredit bank işinin bünövrəsinə və onun fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinin əsasına çevrilmişdir.

Kredit məhsuldarlığın inkişafına kömək edir və reproduktiv inkişaf üçün kapital mənbələrinin formalaşmasını sürətləndirir. Digər tərəfdən, inkişaf edən bazar iqtisadiyyatı şəraitində kreditlər müəyyən risklərlə üzləşir. Müasir dövrdə bank sektorunda risk problemi xüsusilə qabarıqdır və təcili olaraq idarə olunmalıdır. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, banklarda korporativ idarəetmə, risklərin idarə edilməsi və daxili nəzarət problemləri əksər hallarda ayrı-ayrı banklarda böhranlara gətirib çıxaracaq və bank sektorunun maliyyə sabitliyini təhlükə altına salacaq. Bu gün bank biznesinin sürətli inkişafı ilə risklərin idarə edilməsi məsələləri Azərbaycanın bank sisteminin vəziyyətinə mənfi təsir göstərən ciddi amillərdən birinə çevrilir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində bank sənayesi risklərinin idarə edilməsinin təhlili

Hazırda bank sektorunda risk problemi idarə olunmalıdır.Tədqiqatlar göstərir ki, banklarda korporativ idarəetmə, risklərin idarə edilməməsi və daxili nəzarət problemləri əksər hallarda ayrı-ayrı kommersiya banklarında iflasa gətirib çıxaracaq və ümumilikdə bank sektorunun maliyyə

sabitliyini təhlükə altına salacaq. Bu gün bank biznesinin sürətli inkişafı ilə risklərin idarə edilməsi məsələləri Azərbaycanın bank sisteminin fəaliyyətinə təsir göstərən ciddi amillərdən birinə çevrilir. Qeyd etmək lazımdır ki, müasir bank sistemi risksiz ola bilməz. Hər bir bank əməliyyatı riski ehtiva edir. Bank riski tamamilə aradan qaldırıla bilməz. Kommersiya bankının qəbul etdiyi risk səviyyəsi nə qədər yüksəkdirsə, onun potensial mənfəəti də bir o qədər yüksək olmalıdır. Eksperimental banklarda əsas vəzifə riskləri tam aradan qaldırmaq deyil, onları proqnozlaşdırmaq, qiymətləndirmək və azaltmaqdır. Risklər müəyyən edilməli və ölçülməlidir. Əgər risklərin qiymətləndirilməsi düzgün aparılmırsa və ya risklərin aradan qaldırılması üçün effektiv tədbirlər görülə bilmirsə, bank üçün mənfi nəticələr yarana bilər.

Bankların üzləşdiyi müxtəlif risklər arasında faiz dərəcəsi riski, kapital riski, valyuta riski, kredit riski, bazar riski, likvidlik riski və əməliyyat xərcləri riski daha əhəmiyyətlidir. Beləliklə, bank sektorunda risklərin idarə edilməsi üzrə bankların əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

1) Mümkün riskləri müəyyən etmək;

2) Mümkün zərərin miqyasını qiymətləndirmək;

3) İtkilərin qarşısını almaq və ya kompensasiya etmək yollarını tapmaq.

Riskin təhlili onun mənbələrini və səbəblərini müəyyən etməklə başlayır. Bu məqamda hansı mənbələrin üstünlük təşkil etdiyini müəyyən etmək vacibdir. Hesablanmamış risklər həmişə analitik üsullarla qarşısı alına bilən itkilərə və zərərlərə səbəb olur. Eyni zamanda, riski qiymətləndirərkən intuisiyaya güvənmək lazımdır. Bu, riski hesablamaq üçün kifayət qədər məlumat olmadıqda xüsusilə vacibdir. Bu zaman intuisiya və hesablama bir-birinə qarışır. Banklar fəaliyyətləri zamanı bir çox müxtəlif risk növlərinə məruz qalırlar ki, bu risklər onların harada və nə vaxt baş verməsindən, səviyyəsinə təsir edən xarici və daxili amillərdən, təhlil və təsvir üsullarından asılı olaraq dəyişir. Bundan əlavə, müxtəlif risk növləri bank fəaliyyətinə təsir göstərmək üçün bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olur. Qeyd etmək lazımdır ki, müxtəlif növ maliyyə,bank risklərinin təhlili və idarə olunması üçün bir sıra normativ-hüquqi aktlar mövcuddur.

Risklərin idarə edilməsi həmişə riskin kompensasiyası demək deyil. Risk nəzəriyyəsinin əsas müddəalarından birinə görə, maliyyə təşkilatının rəhbərliyi minimum risk səviyyəsinə yox, optimal səviyyəyə çatmağa çalışmalıdır. Risk kompensasiyası həmişə müəyyən bir xərclə bağlıdır. Maliyyə təşkilatının planlaşdırılan mənfəəti və ya onun mövcudluğu üçün zəruri olan mənfəətin məbləği birbaşa risk strategiyalarının və siyasətlərinin həyata keçirilməsi ilə bağlı olmamalıdır. Maliyyə sektorunda subyektlərin fəaliyyəti zamanı yaranan risklərin təsnifatı sayəsində analitiklər onları müəyyən meyarlara görə ayırmaq və təhlilin məqsədlərinə uyğun olaraq homogen klasterlər (qruplar) yaratmaq imkanı əldə edərək, konkret təhlil və optimallaşdırma üsullarını səmərəli tətbiq etməyə imkan verir.

Kredit riskinin idarə edilməsinə nail olmaq üçün idarəetmənin bütün səviyyələri tərəfindən başa düşülən dəqiq müəyyən edilmiş kredit riskinin qiymətləndirilməsi və hesabat vermə üsullarının yaradılması lazımdır. Kredit təsdiqləndikdən sonra Risklərin İdarə Edilməsi Departamenti kredit riskinin monitorinqi üzrə məsuliyyəti öz üzərinə götürür.

Banklar ənənəvi kredit riskini idarə etmək üçün aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirməlidir:

1) Qarşı tərəfin kredit müqaviləsinin şərtlərinə əməl etməsinə nəzarət etmək;

2) Müştərilərin fəaliyyətlərində baş verən dəyişiklikləri qiymətləndirmək üçün onlarla müntəzəm görüşlər təşkil etmək;

3) Kreditin yalnız kredit müqaviləsində göstərilən məqsədlər üçün istifadə olunmasını davamlı olaraq yoxlamaq;

4) Müştərilərin və onların zaminlərinin maliyyə vəziyyətini bütün mövcud məlumatlardan istifadə etməklə izləmək;

5) Zəruri hallarda problemli kreditlər üçün müvafiq prosedurları həyata keçirmək.

Daha yüksək səviyyədə, “ənənəvi” üsullarla yanaşı, daxili və xarici kredit reytinqi sistemləri, kreditlərin ödənilməməsi ehtimalları və ödəniş dərəcələri əsasında “riyazi” üsullarla kredit riski idarə oluna bilər.Bu üsul əməliyyat nəticələrini və kapital ayırmalarını hesablamağa imkan verir. [9]

Kredit riskinin kəmiyyətinin müəyyən edilməsi yalnız bir müştərinin kredit borcunu ödəməməsi ehtimalının hesablanmasından daha çoxunu əhatə edir. O, həmçinin xüsusi müştərilər və ya sənayelərlə bağlı risk konsentrasiyalarını və girov dəyərlərindəki dəyişiklikləri əks etdirməlidir. Bu cür məlumatlar bütün kredit portfeli və ya fərdi kreditlər üzrə riski hesablamaq üçün təhlil edilməlidir. [10]

Qlobal iqtisadi sistemdə baş verən dəyişikliklər kontekstində müxtəlif maliyyə institutlarının və kommersiya qurumlarının fəaliyyətindəki tendensiyalar çox aydın görünür. Maliyyə bazarı subyektlərinin fəaliyyət mühiti onların fəaliyyəti zamanı yaranan situasiyalarda qeyri-müəyyənlik və qeyri-müəyyənlik ilə xarakterizə olunduğundan riskin artması ilə əlaqələndirilir. Maliyyə bazarları kifayət qədər mürəkkəb və əhatəli anlayışdır, çünki fond bazarı ilə yanaşı, sığorta bazarları, bank, pensiya fondları bazarları, dövlət borc bazarları, investisiya bazarları, vençur kapital bazarları - ümumiyyətlə, kapitalın hərəkət etdiyi, kapitalın cəlb olunduğu, cəmləşdiyi, yenidən bölüşdürüldüyü və kapital axınının idarə olunduğu bütün bazarları əhatə edir. Maliyyə bazarının müxtəlif hissələri istənilən sivil, iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkənin mühüm hissəsidir. Maliyyə alətlərinin istifadəsi vasitəsilə kapital və müvəqqəti istifadəsiz maliyyə resursları milli iqtisadiyyatlar və qlobal maliyyə bazarları daxilində yenidən bölüşdürülür.[5]

Eyni zamanda, vəsaitlərin yaradılması və istifadəsi prosesi adətən müxtəlif maliyyə risklərinin yaranması ilə sıx bağlıdır. Məhz bir çox praktik situasiyalarda risklərin qaçılmazlığı onların iqtisadiyyatda son dərəcə geniş yayılmasını şərtləndirir. Məsələn, 2008-ci ildə ABŞ-ın mənzil bazarında ipotekanın çökməsi ilə başlayan qlobal maliyyə böhranı risklərin idarə edilməsinin vacibliyini daha da qabardıb. Bəzi banklar müflis oldu, bəziləri simvolik olaraq rəqiblər tərəfindən mənimsənildi, bəziləri isə strateji investorlardan və ya dövlətdən yeni kapital cəlb etmək məcburiyyətində qaldı.

İqtisadiyyatın real sektoru da böhrandan təsirlənir: məhsullarına tələbat kəskin şəkildə azaldığından və bank kreditləri və ya istiqrazlar vasitəsilə yenidən maliyyələşdirmə həddən artıq bahalaşan və ya qeyri-mümkün olan bir çox şirkətlər borclarını ödəməkdə problemlərlə üzləşirlər.

Bu şirkətlərin səhmdarlarının yüksək səviyyəli menecerlərinə məntiqli və əsaslı sual vermək hüququ var. Bu riskləri qabaqcadan görmək, gözləmək və böyük itkilərin qarşısını almaq olar. Nəzərə almaq lazımdır ki, ölkə iqtisadiyyatında bu vəziyyətin aradan qaldırılması və onun daha da inkişafı bütün iqtisadi sistemin və bu sistemin ən mühüm elementi olan maliyyə institutlarının sabitlik səviyyəsinin yüksəldilməsini tələb edir. A.V.Mertens müəllifi olduğu elmi əsərində maliyyə institutunu “əsas fəaliyyəti maliyyə alətləri ilə əməliyyatlar təşkil edən təşkilat” kimi müəyyən edir. Sistemli risklərin idarə edilməsi olmadan maliyyə institutlarının müxtəlif maliyyə risk faktorlarının davamlı təsadüfi təsiri altında strateji və taktiki məqsədlərə nail olunmasını təmin etmək üçün azad seçim və rəqabət prinsiplərinə əsaslanan bazarda səmərəli fəaliyyət göstərməsi mümkün deyil. [10]

Likvidlik riskinin idarə edilməsində likvidlik məsələləri ilə məşğul olmaq üçün aydın prosedurlar olmalıdır. Bu prosedurlar bankın ümumi risklərinin idarə edilməsi qaydalarının bir hissəsini təşkil etməlidir. Gələcək maliyyələşdirmə tələblərini müəyyən etmək üçün risk menecmenti hər bir valyutada gözlənilən pul vəsaitlərinin hərəkətini qiymətləndirməli və monitorinq etməlidir. Bankın likvidliklə bağlı ehtiyat planlaşdırılması prosesinə bazar likvidliyi və ya bazar likvidliyindəki itkilər nəticəsində yaranan likvidlik ehtiyaclarının ödənilməsi üçün alternativ strategiyalar daxil edilməlidir. Bankların fəaliyyət göstərdiyi bazarlarda likvidlik riskləri mütəmadi olaraq qiymətləndirilməlidir. Müvafiq hallarda, bazar likvidliyi riski bazar mövqeyindən çıxmaq üçün gözlənilən vaxtı əks etdirən risk altında olan dəyər modellərinə daxil edilməlidir.Likvidlik fərqi riski (müxtəlif zaman dövrlərində və müxtəlif valyutalarda gözlənilən pul vəsaitlərinin daxilolmaları və xaricolmaları arasındakı fərq) gələcək likvidlik fərqi dövründə pul vəsaitlərinin hərəkətinin diskontlaşdırılmış dəyərinin monitorinqi və müvafiq faiz dərəcələrində dəyişikliklər nəzərə alınmaqla ayrıca nəzərə alınmalıdır. [8]

Faiz dərəcəsi riski faiz dərəcələrindəki mənfi dəyişikliklərin bankın maliyyə vəziyyətinə təsir

göstərməsi riskinə aiddir. Əgər bank borcları üzrə faiz dərəcəsi təklif olunan kreditlər üzrə faiz dərəcəsindən artıq olarsa, banklar zərər verə bilər.Buna görə də risk bankın gəlirlərinə və onun aktivlərinin, öhdəliklərinin və balanslaşdırma alətlərinin dəyərinə təsir göstərir.

Faiz dərəcəsi riskinin əsas formaları aşağıdakılardır:

1) Bankın aktivləri, öhdəlikləri və balansdankənar əməliyyatlar üçün yeni qiymətlərin müəyyən edilməsi riski (üzən faiz dərəcələri) və şərtlər (sabit faiz dərəcələri) ilə yeni qiymətlər arasındakı fərq;

2) Gəlir əyrisinin formasında dəyişikliklər nəticəsində yaranan gəlir əyrisi riski;

3) Ayrı-ayrı veksellər üzrə faizlərin səhv hesablanması və ödənilməməsinin əsas riski.

Faiz dərəcəsi riskinin idarə edilməsinə bankın aktiv və öhdəliklərinin idarə edilməsi daxildir. Bu idarəetmənin özəlliyi ondan ibarətdir ki, o, ilk növbədə bank portfelinin kredit riski və likvidlik tələbləri, sonra isə digər bankların qiymət rəqabəti ilə məhdudlaşdırılır.

Öhdəliklərin idarə edilməsi çətinləşir, çünki bankların istənilən vaxt müştəriləri və digər kreditorları arasında uğurla yerləşdirə biləcəyi borc alətlərinin ölçüsü və seçimi məhduddur. Risklər müddətinə görə retrospektiv risklərə, cari risklərə və gələcəyə hesablanmış risklərə bölünür.

Valyuta riski, valyuta məzənnələrinin dəyişməsi nəticəsində bankların çəkdiyi itkilər riskini nəzərdə tutur. Valyuta riskinin idarə edilməsində və tənzimlənməsində əsas konsepsiya valyuta mövqeləşdirməsidir. Valyuta mövqeyi bankın xarici valyutada olan öhdəliklərinin tələblərə nisbətini ifadə edir. Qapalı (paritet olduqda) və açıq (satılan və alınan xarici valyutanın məbləğləri uyğun gəlmirsə) valyuta mövqeləri var.

Valyuta riski bankın açıq valyuta mövqeləri ilə bağlıdır. Nəzərə alın ki, borc tələbdən artıq olarsa, valyuta mövqeyi qısa olacaq. Uzun valyuta mövqeyi o zaman yaranır ki, valyuta almaq tələbi valyutanı satmaq öhdəliyini üstələyir.

Valyuta mövqeləri gün ərzində dəyişdiyinə görə banklar həmin valyuta mövqeyinin valyuta riskini və həmin günün məzənnəsi ilə mövqe bağlanarsa, mümkün nəticələrini qiymətləndirirlər. Valyuta mövqelərinin hesablanması onun müxtəlif növ aktiv və öhdəliklər və əməliyyat növləri üzrə aparılması ilə çətinləşir.

Valyuta riskinin idarə edilməsində əsas amil potensial riskin məhdudlaşdırılması üsuludur. Bu yanaşmaların məzənnə dəyişikliyinə, bankın ümumi siyasətində və risk profilində potensial dəyişikliklərə tətbiqi mütəmadi olaraq nəzərdən keçirilməlidir.

Limitlərin müəyyən edilməsi ümumi risk profilini nəzərə almalı və kapitalın adekvatlığı, likvidlik, kredit qabiliyyəti, bazar riski və faiz dərəcəsi riski kimi aspektləri əks etdirməlidir.Bazel Komitəsinin bank tənzimləyicilərinə tövsiyələri banklar üçün lazımi limitləri müəyyən etmək və valyuta əməliyyatları üzərində daxili nəzarəti həyata keçirmək üçün tədbirlər görmək məqsədi daşıyır. Hesab edirəm ki, valyuta riskinin idarə edilməsi likvidlik riskinin idarə edilməsi və faiz dərəcəsi riski ilə bağlı uyğunsuzluq təhlili üçün oxşar prinsiplərə əsaslana bilər. Təhlilin məqsədi xarici aktivlərin və öhdəliklərin ödəmə müddətləri arasında məqbul fərqləri müəyyən etməkdir.Bu fərqi cari və gözlənilən valyuta məzənnələri, faiz dərəcələri, bank rəhbərliyinin məqbul hesab etdiyi risk-gəlir nisbəti kimi əsas göstəricilər əsasında qiymətləndirmək olar.

Bankın riskin bütün forma və növlərinə tab gətirmək qabiliyyəti əsasən onun yüksək səviyyəli menecerlərinin təcrübəsindən asılıdır. Direktorlar Şurası risklərin idarə edilməsi prosesinin əsas iştirakçısıdır.Onun öhdəliklərinə risklərin idarə edilməsi strategiyalarının işlənib hazırlanması, kapitalın tərkibinin və risklərin qiymətləndirilməsi və idarəetmə yanaşmalarının təsdiq edilməsi, strategiyanın bütün səviyyələrdə bölüşdürülməsi şərti ilə effektiv fəaliyyət göstərən risklərin idarə edilməsi çərçivəsinin yaradılması daxildir. [8]

Bu halda, Direktorlar Şurası əməliyyat fəaliyyətini bank menecerinə həvalə edərkən yalnız müəyyən etdiyi strategiyaların həyata keçirilməsinə nəzarəti həyata keçirir.

Risklərin idarə edilməsinin əsas məzmununa aşağıdakılar daxildir:

- ✓ Risklərin idarə edilməsinə həsr olunmuş təşkilati strukturun yaradılması;
- ✓ Risklərin idarə edilməsi strategiyalarının hazırlanması;

- ✓ Müvafiq risk səviyyələrinin müəyyən edilməsi üçün göstəricilər;
- ✓ Risk təhlilini nəzərə alaraq biznes qərarları qəbul edin.

Bank rəhbərliyi özünün “risk strategiyası” nı hazırlayır:

- ✓ Əməliyyatları yerinə yetirərkən risk səviyyəsinə təsir edən amilləri müəyyən etmək;
- ✓ Müəyyən edilmiş amillərin riskə təsir imkanlarının təhlili;
- ✓ Xüsusi risk növlərinin qiymətləndirilməsi ;
- ✓ Optimal risk növünün müəyyən edilməsi;
- ✓ Fərdi tədbirləri müvafiq risk səviyyəsinə uyğunluq baxımından təhlil etmək;
- ✓ Riskin azaldılması tədbirlərinin hazırlanması.

Bank risklərinin idarə edilməsi üzrə beynəlxalq standartlar ümumiyyətlə üç sahəyə bölünür:

- ✓ Şəffaflığı təmin edən makroiqtisadi siyasətlər,
- ✓ Bazarın institusional strukturu,
- ✓ Maliyyə nəzarəti.

Bunlar Beynəlxalq Valyuta Fondu, Dünya Bankı, Bazel Komitəsi, FATF (Çirkli Pulların Yuyulması üzrə Maliyyə Fəaliyyəti İşçi Qrupu), OECD (İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı) tərəfindən hazırlanır. Bank Nəzarəti üzrə Bazel Komitəsi 1974-cü ildə Beynəlxalq Hesablaşmalar Bankında yaradılmışdır. (Bazel, İsveçrə). Komitənin əsas vəzifəsi bank fəaliyyətinə nəzarət sahəsində vahid standartların tətbiqindən ibarətdir. Bu məqsədlə Komissiya Üzv Dövlətlərin nəzarət orqanları üçün direktivlər və tövsiyələr hazırlayır. Bu tövsiyələrin icrası mütləq deyil, lakin bir çox hallarda üzv dövlətlərin milli qanunvericiliyində öz əksini tapır.

Bazel Komitəsinin əsas standartları:

• Effektiv Nəzarətin Fundamental Prinsipləri (1997, 2006-cı ildə yenidən işlənmiş) və Bazel I razılaşması

• Bazel II Sazişi

• Bazel III

Bazar riski kredit təşkilatının maliyyə alətlərinin bazar qiymətində və ya valyuta məzənnələrində mənfi dəyişikliklər nəticəsində maliyyə itkiləri ilə üzləşməsi riskidir.Bazar riskinin təhlili qiymətli kağızların investisiya strukturu investisiya növünə görə aparılır.Törəmə alətlər bazarında bankın mövqeyinin təhlili Ümumi balans vəziyyətinin pozulması və açıq valyuta mövqelərinin pozulması kimi amillərdən istifadə etməklə aparılır.Bu amillərə Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının normativ sənədlərində müəyyən edilmiş bazar risklərinin tərkibinin göstəriciləri, bankın əməliyyatlarının və investisiya portfellərinin strukturunun göstəriciləri, bankın törəmə alətlər bazarında mövqeyi və qiymətli kağızların amortizasiya riski göstəriciləri daxildir. Bu göstəricilər bazar riskinin həcminə təsirinin qiymətləndirilməsinə kömək edir. Fond bazarında qiymət meyllərində baş verən dəyişikliklərin bank kapitalına və likvidliyinə təsirinin qiymətləndirilməsi, bazar şəraitinə və tendensiyalarına uyğun olaraq bankların balans və balansdankənar alqı-satqı tələblərinin və öhdəliklərinin valyuta strukturunun müəyyən edilməsi və onların bank kapitalına təsirinin qiymətləndirilməsi ilə aparılır. [10]

Faiz dərəcəsi riskini qiymətləndirərkən risklərin idarə edilməsi şöbəsi faiz dərəcələrində mümkün dəyişikliklərin ssenarilərini nəzərdən keçirməli və bankın faiz gətirən aktivlərinin gəlirlilik əyrisindəki dəyişikliklərə həssaslığını hesablamalıdır. Əldə edilmiş nəticələr risklərin idarə edilməsi komitəsi tərəfindən müəyyən edilmiş limitlərlə müqayisə edilməlidir.

Valyuta riski. Bankın valyuta riskinə məruz qalması bankın ilin sonuna hər bir valyuta üzrə mövqeyinin mütləq dəyərini cari valyuta məzənnələrinə nisbətən gələcək valyuta məzənnələrində ehtimal olunan dəyişikliyi əks etdirən amillə vurmaqla qiymətləndirilə bilər. Bu zaman əldə edilən nəticələr Risklərin İdarə Edilməsi Komitəsi tərəfindən müəyyən edilmiş limitlərə uyğun olmalıdır. Mümkünsə, nəticələr risk altında olan dəyər metodları kimi digər üsullarla əldə edilənlərlə müqayisə edilməlidir.

Səhm riskini qiymətləndirmək üçün risklərin idarə edilməsi komitəsi səhm qiymətlərindəki tarixi hərəkətləri təhlil etməli və onların dəyişkənliyini təxmin etməlidir. Bankın kapital riski onun

aldığı iştirak payı (kapital) və həmin kapitalın dəyişkənliyi ilə mütənasibdir.

Kapital riski. Banklar qiymətli kağızların tələb və təklifində gözlənilməz dəyişikliklər və onların dəyərlərinin təkrar qiymətləndirilməsi nəticəsində bankların üzləşdiyi risk səbəbindən kapital riskinə məruz qalırlar. Bu risklər bilavasitə maliyyə itkiləri və ya mənfəətin itirilməsi və ya qiymətli kağızlarla əməliyyatlar zamanı gəlirliliyin azalması nəticəsində yaranır.

Qiymətli kağızlar riski daimi və ya müvəqqəti ola bilər. Qeyd edək ki, investorların qiymətli kağızlara yatırdıqları əmanətləri zərər vermədən ləğv edə bilməməsi səbəbindən qiymətli kağızların qiymətlərinin düşməsi nəticəsində yaranan daimi risk mövcuddur.Qiymətli kağızların dövriyyəsi sahəsində yaranan birbaşa risklərə depozitar təşkilatların və qeydiyyat müəssisələrinin tədarük riskləri yaranır. [5]

Əməliyyat risklərinin idarə edilməsinin məqsədi Bankın məqbul risklərini strateji məqsədlərə əsasən müəyyən edilmiş səviyyədə saxlamaqdır. Bankın əməliyyat risklərinin idarə edilməsi prosesi aşağıdakı mərhələləri əhatə edir:

1) Əməliyyat risklərinin müəyyən edilməsi;
2) Əməliyyat riskinin qiymətləndirilməsi;
3) Əməliyyat risklərinin monitorinqi və hesabatı;
4) Əməliyyat riskinə nəzarət.

Bank əməliyyat risklərinin müəyyən edilməsi mərhələsi müəyyən risk kateqoriyaları üzrə yaranan və gözlənilən əməliyyat riskləri və itkilər haqqında məlumatların müəyyən edilməsi prosesini əhatə edir. Beynəlxalq təcrübəyə əsasən, bankın mövcud və gözlənilən əməliyyat risklərini müəyyən etmək üçün aşağıdakı üsullardan istifadə olunur:

1) Bankın təşkilati strukturuna sorğu vermək;
2) Bank müəssisələrinin rəhbərləri və işçiləri ilə müsahibələr təşkil etmək;
3) Biznes proseslərinin təhlili və optimallaşdırılması üzrə təkliflər vermək;
5) Daxili qaydaları əməliyyat riski baxımından qiymətləndirmək.

Əməliyyat risklərinin effektiv idarə edilməsi və qiymətləndirilməsi məqsədilə Bankın üzləşdiyi əməliyyat riskləri haqqında məlumatlar təhlil bazası sistemində qeydə alınır.Bundan əlavə, Bank müəyyən növ əməliyyat riskləri üzrə erkən xəbərdarlıqların təmin edilməsi, əməliyyat risklərinin səviyyəsinin yüksəlməsi ehtimalının proaktiv şəkildə müəyyən edilməsi və qarşısının alınması və effektiv idarəetmənin aparılması məqsədilə “Əsas Risk Göstəriciləri” sistemindən də istifadə edir. Beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan və bank fəaliyyətinin davamlılığını təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuş fövqəladə hallar planı da mövcuddur. Mövcud plan insan faktorları (terror hücumları, tətillər və s.), insan faktorları (elektrik təchizatının kəsilməsi, İT sistemlərində nasazlıqlar və s.) və təbii hadisələr (yanğınlar, daşqınlar, qasırğalar və s.) zamanı düzgün hərəkətlərin alqoritmlərini müəyyən edən, bununla da itkilərin minimuma endirilməsini və fəaliyyətin qısa müddət ərzində bərpasını təmin edən qaydalar toplusudur.

ƏDƏBİYYAT

1. “Banklar haqqında” AR-in Qanunu. 2004
2. MB- Banklarda risklərin idarə olunması haqqında Qaydalar. 2010
3. AR Mərkəzi Bankı-Risklərin idarə olunması Standartı
4. MB - Aktivlərin təsnifləşdirilməsi və mümkün zərərlərin ödənilməsi üçün ehtiyatların yaradılması haqqında Qaydalar. 2003
5. B.X.Ataşov. Maliyyə bazarları. Dərslik. 2016
6. B.X.Ataşov, N.A.Novruzov, E.Ə.İbrahimov. Maliyyə nəzəriyyəsi. Dərslik. 2014
7. Azərbaycan 2030: Sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər. AR Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.
8. N.P.Aşurbəyli-Hüseynova. Maliyyə risklərinin idarə edilməsi. Dərslik. 2024
9. O.İ.Lavruşin, İ.N.Valenevoy. Bankovskiy riski. Moskva. 2007
10. https://www/cbar/az

Айгюн Тапдыг гызы Мамедова
Азербайджанский Университет Кооперации,
Старший преподаватель кафедры «Финансы и банковское дело»
Электронная почта: akifrevan@mail.ru

Банковские риски в современных условиях и их управление

Резюме

Современная банковская система является одной из важнейших сфер национальной экономики любой страны. В переходный период банковская система Азербайджана претерпела определенные изменения. Все направления банковской системы были модифицированы. Создание финансового рынка означает коренное изменение роли кредитных учреждений в управлении народным хозяйством и повышение роли кредита в системе экономических отношений. Кредит стал основой банковского дела и основой оценки его деятельности.

Цель исследования - изучить сущность политики управления банковскими рисками, реализуемой в нашей республике, цели и задачи исследования по теме «Банковские риски и управление ими».

Методология исследования. Информационная база исследования основана на материалах и данных, годовых отчетах, статистических данных, нормативных правовых актах Центрального банка Азербайджанской Республики, коммерческих банков, действующих в Азербайджанской Республике, Государственного комитета по статистике. Всемирного банка, Международного валютного фонда, а также различных местных и зарубежных правовых актов, касающихся банковских рисков. Состоит из мнений авторов-экономистов, информации из различных актуальных газет и журналов.

Результатами исследования являются эффективные предложения по решению проблем, связанных с управлением кредитным риском в банковском секторе.

Оригинальность и научная новизна исследования заключается в научно-аналитическом изучении влияния рисков на управленческую деятельность банка. Практическое значение темы очень велико.

Ключевые слова: Рыночная экономика, банковское дело, риски, кредит, валюта, процент, бизнес.

Aygun Tapdig Mammadova
Azerbaijan Cooperation University,
Head teacher of the "Finance and banking" department
E-mail: akifrevan@mail.ru

Banking risks in modern conditions and their management

Summary

The modern banking system is one of the most important spheres of the national economy of any country. During the transition period, the banking system of Azerbaijan underwent certain changes. All areas of the banking system have been modified. The creation of the financial market means a fundamental change in the role of credit institutions in the management of the national economy and an increase in the role of credit in the system of economic relations. Credit has become the basis of banking and the basis for evaluating its activity.

The purpose of the research is to study the nature of the banking risk management policy implemented in our republic, the goals and objectives of the research on "Banking risks and their management".

Methodology of the research The information base of the research is based on the materials

and data, annual reports, statistical data, normative legal acts of the Central Bank of the Republic of Azerbaijan, Commercial Banks operating in the Republic of Azerbaijan, the State Statistics Committee, the World Bank, the International Monetary Fund, as well as various local and foreign legal acts related to bank risks. It consists of the opinions of economist authors, information from various current newspapers and magazines.

The results of the study are effective suggestions for solving problems related to credit risk management in the banking sector.

The **originality and scientific novelty** of the research is the scientific-analytical study of the impact of risks on bank management activities. The practical importance of the topic is very great.

Key words: Market economy, banking, risks, credit, currency, interest, business.